

Inge Eidsvåg
Kristian Schjelderup, Anders Wyller og pasifismen
 Foredrag ved

Enn om det ikke er noen Gud?

En vårdag i året 1904, da Kristian Schjelderup var ti år gammel, lekte han ute på jordene ved Oddernes kirke i Kristiansand, der hans far var prest. Plutselig slo tanken ned i ham: Enn om det ikke er noen Gud? Enn om de vakre fortellingene om Jesus bare er eventyr?

Slik ble tvilen for første gang sådd i ham; en tvil som kom til å prege både hans personlighet og hans livssyn. Hvor kunne sannheten om livet og døden finnes? I religionene eller naturvitenskapen? Og i tilfelle religionene – hvilken religion?

Fra krigsbegeistring til pasifisme

Syv år senere skrev den 17 år gamle gymnasiasten Kristian Schjelderup en artikkel i Kristiansand Katedralskoles skoleavis *Liber Criticus* under overskriften "Fredstanken - en ond drøm". Der priste han krigens rensende virkninger. Den var offervillighetens, hardførhetens og motets skole, hevdet han.

Hans ett år yngre bror, Harald, rykket ut og karakteriserte Kristians innlegg som "en parodi på alle krigsgale individers forsvar for krigen". Kristian svarte, og Harald slo tilbake. Temperaturen var høy; debattlysten velutviklet. Brødrene langet ut og beskyldte hverandre for både selvmotsigelser og innskrenkethet.

Tyve år senere, sommeren 1931, står Kristian Schjelderup, nå med doktorgrad i teologi, på prekestolen i Vågan kirke i Lofoten og taler ved en fredsgudstjeneste. Han sier bl.a.:

Klart og tydelig må det lyde fra kirkens prekestoler: All krig er mot Guds vilje, mot Kristi forkynnelse; all deltakelse i krig er brudd på kjærlighetens lov!

Hva hadde skjedd med den krigsbegeistrede gymnasiasten? To ting: Schjelderup hadde reist omkring i det krigsherjete Tyskland etter 1. verdenskrig, besøkt lasaretter og snakket med fanger. Hans romantiske idyllisering av vold var blitt erstattet med en dyp avsky for krigens nådeløse brutalitet.

Dessuten hadde han lært om Mahatma Gandhis idéer og arbeid. Det skulle komme til å prege hans holdning til vold resten av livet.

I januar 1922 hadde Kristian Schjelderup reist til Østen. Han var på intens leting etter et religiøst fundament, som han kunne bygge sitt liv på. En sannhet som kunne tåle trykket fra vitenskapene og den moderne tvil. Det var ikke gitt at

det var i kristendommen sannheten var å finne. ”Jeg dro ut i verden for å lære de andre religioner å kjenne innenfra,” sa han senere. Før avreisen fortalte han til Aftenposten at han også hadde tenkt å oppsøke Mahatma Gandhi.

Schjelderup ble borte i ett år, og han oppsummerte det religiøse utbyttet av turen slik: ”Jeg kom tilbake fra reisen i religionens verden like tvilende som da jeg dro ut. Men med en voksende erkjennelse av at skulle jeg noen gang virkelig finne veien inn i Guds verden, måtte det bli i den religion som er *vår* religion, kristendommen.” Et eksempel på at omveier ofte er nødvendig i et menneskes liv.

Møtet med Gandhi ble det ikke noe av. I mars 1922 var han blitt dømt til seks års fengsel. Schjelderup kom ikke nærmere sitt store forbilde enn foran fengselsporten i Pune. Men til tross for at han ikke møtte Gandhi personlig, erfarte han likevel hans sterke innflytelse. I boka *Der mennesker blir guder* (1923), som Schjelderup utga etter hjemkomsten, skriver han:

Hvor jeg kommer, i basarer eller klostre, i rikmanns eller fattigmanns hjem – overalt møter jeg hans (Gandhis) rene edle ansikt. En fattig skolelærer i Himalaya sier at han er det beste mennesket som har levd. En annen avbryter ham og sier at Gandhi er mer enn et menneske: Det er Gud selv som har besøkt oss.

Kristian Schjelderup ble den som presenterte Mahatma Gandhi i Norge, gjennom foredrag og artikler. ”Han forkynner ikke bergprekenens lære i kirkene. Han går ut og realiserer den blant menneskene,” skriver Schjelderup begeistret. Og flere steder sammenligner han Gandhi med Jesus.

To venners drøm og dåd

Så går det noen år. Sammen med bl.a. Halvard Lange, er Krsistian Schjelderup med og stifter Norsk Pasifistisk Militærnekterforbund. I 1933 skriver han en ny stor artikkel om Gandhi i tidsskriftet *Fritt Ord*, under overskriften ”Selvoppofrelsens sverd”. Han avslutter artikkelen med å stille kirken overfor følgende utfordring:

Det heter i Jesu bergpreken: ”Dere skal ikke sette dere opp mot den som er ond mot dere. Men om noen slår deg på ditt høyre kinn, da vend også det annet til ham.” – ”Elsk deres fiender, velsign dem som forbanner dere, gjør vel mot dem som hater dere, og be for dem som forfølger dere.” Hvem er kommet dette ideal nærmest? Den kristne kirke? Eller hedningen Gandhi?

Ingen er vel i tvil om hva som er Schjelderups svar.

I disse årene arbeider han som universitetsstipendiat i systematisk teologi, men blir fra 1930 knyttet til Chr. Michelsens Institutt i Bergen som forsker i

religionspsykologi. Da hadde han allerede rukket å gjøre seg landskjent – og forkjetret – med boka *Hvem Jesus var og hvad kirken har gjort ham til* (1924). Der hadde han blant annet skrevet at Jesus «var et menneske som oss, og er nå død og borte som så mange andre». Dette var mer enn nok til at han fire år senere, i 1928, ble kontant avvist, selv om han var eneste søker til stillingen som sogneprest på Værøy og Røst.

Så kom året 1936. I Italia hersket Mussolini; i Sovjetunionen hadde Stalin overtatt all makt; i Portugal viste den framtidige diktator Salazar mer og mer sitt sanne ansikt; i Tyskland var Hitler blitt rikskansler – og i Spania utkjempet Franco en blodig borgerkrig. Også her heime rykket det i høyre arm hos noen når Vidkun Quisling (1887-1945) gikk på talerstolen, selv om han hadde minimal oppslutning i folket, ca. 2 % både ved valgene i 1933 og 1936.¹ La oss høre Schjelderups egne ord om hva som så skjedde:

Jeg ser for meg en liten enkel hybel i Paris. Det var der – en påskedag i midten av tredveårene, under det knugende trykk av den truende verdenskatastrofen som vi så nærme seg – at tanken om å reise Nansenskolen for første gang grep Anders Wyller og meg. Det kom – om jeg tør driste meg til å bruke et slikt uttrykk – plutselig som noe av et kall til oss: å gå sammen om å stifte et humanistisk akademi til vern om humanitetens idé i en krisetid. (...) Vi hadde bare vår tro å bygge på, troen på at bak alle forskjeller menneskene imellom finnes et fellesskap av fundamental karakter, og at livets verdi økes nettopp ved at forskjelligartede mennesker kan gå sammen..

(Tale ved Nansenskolens 25-års jubileum, den 14. mai 1963.)

Det var et stadig mer totalitært og militarisert Europa de to ville at Nansenskolen skulle være en motkraft til. Samtidig ønsket de en samling om felles verdier. I krisetider, da polariseringen mellom mennesker, grupper og ideologier ble stadig skarpere, burde nordmenn finne fram til det som forente. Det var de humanistiske verdiene. Paradokset er at disse verdiene også skulle føre til en splittelse mellom de to vennene, men det kommer jeg tilbake til.

Litteraturviteren Anders Wyller hadde vært lektor i norsk ved Sorbonne universitetet i Paris i tre år fram til 1936. Året etter tok han doktorgraden på avhandlingen *Paul Claudel. En kristen dikter og hans drama*. Nå var Wyller universitetsstipendiat i fransk litteratur, men var på utkikk etter et arbeid og en livsoppgave som kunne bety noe mer.

Kristian Schjelderup og Anders Wyller var begge kristne, men de valgte å bruke agnostikeren Fridtjof Nansens navn til den skolen de grunnla. Det understreket at det ikke er begrunnelsen, men virkeliggjørelsen av humanismen som er viktigst. Og at humanismen ikke er et livssyn, men en *livsholdning*. En livsholdning der mennesker kan finne sammen på tvers av alle forskjeller, og der forsvaret av menneskeverd og menneskerettigheter er det sentrale.

Etter to års iherdig arbeid med å samle støtte, kunne Nansenskolens råd konstitueres den 23. februar 1938. Deretter reiste Schjelderup og Wyller landet rundt og snakket om Nansenskolen. Sammen med seg hadde de den nytilsatte magister i litteratur, Henriette Haagaas, senere Bie Lorentsen, som kom til å bety veldig mye for Nansenskolen det første skoleåret. Henriette Bie Lorentzen, fikk under 2. verdenskrig en svært dramatisk skjebne som fange i Ravensbrück. Hun overlevde, og etter krigen var hun aktiv i flere freds- og menneskerettighetsorganisasjoner. I 2013 ble hun av VG kåret til en av Norges 100 viktigste kvinner i det 20. århundre, og ved Høgskolen i Akershus har hun fått en egen bygning oppkalt etter seg.ⁱⁱ

Idealene møter virkeligheten

Det er lett å bli enige om vakre idealer, vanskeligere når de skal omsettes i praksis. Det fikk de to grunnleggerne av Nansenskolen smertelig erfare. Bakgrunnen var krigen som rykket stadig nærmere. Kristian Schjelderup var konsekvent pasifist, og han forble det gjennom hele livet. Anders Wyller hadde også vært pasifist i sin ungdom. Men utover på 1930-tallet endret han syn. Under inntrykket av diktaturenes frammarsj i Europa kom han til at frihet, sannhet og kjærlighet også måtte kunne verges med våpen – og at Norge burde ruste opp.

I månedsskiftet september/oktober 1938, samtidig som nervekrigen om Tsjekkoslovakia var i full gang, skriver en dypt fortvilt Kristian Schjelderup dagbok. Den offentliggjør han i tidsskriftet Fritt Ord, som han redigerte, under overskriften «En ukes mareritt. Noen løse dagboksblad».ⁱⁱⁱ Schjelderup forteller at han er ved «å lammes under denne krigsmare, kommer ikke vekk fra den et øyeblikk, kan liksom ikke ta ordentlig fatt på noe som helst lenger». Han martres av spørsmålet: Nytter det? Nytter det å snakke om rettferdighet og forsonlighet nå? Blir det ikke «bare bleke ord, veke, uvirkelige –». Han innrømmer at han selv var «tyskvennlig under forrige krig, denne gangen er det neppe fare for at jeg blir det». Men han ber leserne huske at Tyskland også er «noe annet og mer enn Hitler, det tyske folk er ikke bare Goebbels, Göring, Himmler og von Ribbentrop».

30. september 1938 vendte den britiske statsminister Neville Chamberlain (1869-1940) tilbake til London fra møtet med Hitler i München. Chamberlain erklærte at han hadde oppnådd «peace for our time». I Praha var det sorg og forbitrelse. Sudettyskerne i landet var ofret. Schjelderup skriver at han kunne «ha ønsket en annen og bedre fred», men roser Chamberlain for hans «rolige sindighet».

Schjelderup spør så om vi kan stole på Hitler? Om ikke det ville vært bedre å ta det store oppgjøret nå, før vi «gir Tyskland sjanse til å rive enda mer til seg»? Svaret er: «Nei, og atter nei. Vold kan ikke annet enn å avle vold, og fører aldri til rettferd og fred. Det finnes intet mål så høyt at det skulle kunne

hellige et dårlig middel.» Etter München-forliket har vi større grunn til å glede oss, sier Schjelderup, «mer enn om vi hadde seiret i all verdens kriger». (Naivt, vil vi si i dag, vi som sitter med fasiten.)

Lørdag 1. oktober 1938 marsjerte tyske tropper inn i Tsjekkoslovakia. Dette preget også Schjelderups dagboknotater. Han er desillusjonert og tror ikke lenger «at freden for godt er sikret i verden. Det er like godt med én gang å se den brutale virkelighet i øynene».

En gang trodde han at «arbeiderklassen verden over skulle bli den som viste veien til å overvinne krigen. Ingen skuffelse synes jeg har vært bitrere de siste årene enn den opprustningslinjen arbeiderpartiene nu har valgt».

Schjelderup har også mistet troen på fredsorganisasjonene, da han opplever at «pasifister har mer hån og kritikk å rette mot Chamberlain enn takk og glede over at krigen ble unngått». Og «den som ikke selv tar avstand fra *enhver* voldsanvendelse, han har ingen rett til navnet pasifist».

Som i et syn ser han det som burde skje. Ti tusener, ja millioner burde gå sammen, til det ble et samstemt kor som ropte: «*Vi går ikke med!* (...) Vi kan ikke! Vi er mennesker, og vil ikke drepe medmennesker.» Jo, han kjenner motargumentene og alvoret i dem. Han vet at pasifismens vei blir lang. Men noen må begynne å gå den.

Schjelderup har bedt Wyller lese gjennom sine «dagboksblad» - og eventuelt komme med en «utfyllende kommentar». Wyller går rett til det temaet der de to er mest uenige: *pasifismen*.^{iv} Han innrømmer at Schjelderups innstilling til krig «... sett og vurdert i og for seg – er den som kommer lengst inn mot Jesu ånd». Men han kan likevel ikke følge vennen på hans ikkevoldelige vei. Wyller tror ikke at menneskene er modne for det. En gang, i framtida, gjennom kamp og nederlag, vil vi kanskje kunne bli det.

Wyller innrømmer at han ikke er noen modig mann, verken fysisk eller åndelig. Men han forsøker å være sann. Og sannheten er at

om krigen kom, vet jeg at tusen hemmelige krefter i mitt innerste ville tvinge mig til å lyde dens lov. Dette er ikke stor humanisme kanskje. Men jeg har ingen annen. Jeg er altså mot din pasifisme fordi den er for stor for mig. Og fordi jeg i vår virkelighet tror den er for stor for de fleste.

Wyller vil i det lengste tro at vennen har krefter til å leve i overensstemmelse med sitt syn, for hans «pasifisme er for de meget få. (...) Kanskje ti. Kanskje syv ganger ti». De fleste pasifister «følger et ønske som deres natur ikke kan klare». Og fordi deres pasifisme «lever på psykologiske og moralske illusjoner, tror jeg ikke bare den er uholdbar, men farlig, ...».

Hva ville skje hvis en nasjon rustet ned og krigen så kom, spør Wyller. Da ville nok folket i panikk «lete efter de våpen det hadde tatt fra sig selv». Han avslutter med en advarsel: «Det er farlig å gi ønsket en virkelighet som naturen ikke kan klare. Tenk også du over det ...»

Nansenskolen innvies

Etter to års iherdig arbeid med å samle støtte, kunne den høytidelige innvielsen av Nansenskolen på Lillehammer finne sted, lørdag den 18. mars 1939. Det var en nasjonal begivenhet som ble overført direkte på radioen.

Den storpolitiske rammen rundt var dramatisk: Tre dager tidligere hadde Hitler rykket inn i Praha, og i Spania raste borgerkrigen. Den europeiske katastrofen nærmet seg. Dette ble da også reflektert i grunnleggernes taler, selv om deres uenighet om pasifismen ikke ble nevnt med et eneste ord.

Kristian Schjelderup viet «Nansenskolen til tanken om det menneskeverd som i dag brutalt trampes under fot, og over dens portal skriver vi Fridtjof Nansens navn. Det navn forplikter oss norske. Det forplikter også Europa».

Anders Wyller innledet sin tale, "Europa", med å minne om den rike, europeiske kulturarven. Han sa han trengte Europa i alle slektsledd for å redde seg «fra fortvilelsen i det Europa som er i dag». Og hva var Europa i 1939? «Det er hundre mennesker i tro på ånd mot tusen i tro på vold. Det er noen hundre i kjærlighet til frihet mot ti tusen som vender seg fra friheten i hån.»

Mot samtidens vold og undertrykkelse makte Wyller fram bildet av et annet Europa:

Ingen hærførere har mange nok soldater til å viske ut de kjærlighetens fotspor den hellige Frans av Assisi satte på jorden. Det finnes ikke trommer og trompeter nok til å overdøve Descartes' stille setning: «Jeg tenker, altså er jeg.» Ingen lovforordninger, ingen etsende væsker, ingen bålflamme kan få de ord til å forsvinne som gjennombever europeisk kultur og som jeg nevner i riktig orden: Oraklets bud «Kjenn deg selv» - og Kristi bud «Glem deg selv». (...) Dette er Europas annet bilde. Det er det Nansenskolen setter seg som mål å holde levende også for nordmennene.^v

Veiene skilles

Anders Wyller hadde lenge fryktet at den store krigen ville komme. Russlands angrep på Finland den 30. november 1939 var et signal om at det snart også kunne bli Norges tur. Da måtte vi være forberedt på å forsvare oss med våpen i hånd. Nå var det den oppgaven som kalte.

I lange høstkvelder hadde de to vennene mange og alvorlige samtaler om både dette spørsmålet og Nansenskolens skjebne. Schjelderup kunne ikke godta at Wyller skulle stå fram som talsmann for militær opprustning, bruke tid og krefter på dette – og fremdeles være tilknyttet Nansenskolen. Wyller følte at det var et enten-eller og at han nå måtte vie sitt liv til forsvaret av landet.

Den 30. desember 1939 sendte Anders Wyller sitt avskjedsbrev til Nansenskolens styre. Han var kommet til at det var «en tvingende nødvendighet

i skrift og tale efter evne å vekke mine landsmenns forståelse av tidens overveldende alvor, (...) og styrke deres vilje til med åndskraft og våpenmakt om det gjelder, å forsvare retten og muligheten til hva jeg vil kalde en kristen livsutfoldelse». Han innrømmer at dette ikke har vært noen lett beslutning, men for ham var det blitt en plikt, ja nærmest et kall, å bidra til at «vi nordmenn kan ta imot selv den største prøve – med beredt sinn og beredte midler».vi

Etter Nansenskolens rådsmøte i Oslo, den 15. januar 1940, møttes de to vennene aldri igjen.

To dager senere orienterte Schjelderup elevene om det som hadde skjedd. Ifølge elevreferatet sa han at Wyller hadde fått valget mellom seg og «en landsvirksomhet med tyngdepunkt i det som *skiller*».vii Han respekterte Wyllers syn på forsvarsspørsmålet, og han var «oppmerksom på at pasifismen er lite aktuell i denne tid». Men én ting kunne han «ikke gå med på: at kristendommens idealer søkes forbundet med forsvaret. Man kan krige for å verge land, men ikke for å verge kristendommen».

De to skiltes ikke som uvenner, men kunne ikke bli enige om hvordan den antihumane voldsmakten skulle møtes. «For meg *er* krig synd,» innrømmet Anders Wyller, «men jeg trenger sverdet for å verge korset.»viii For Kristian Schjelderup forble korset selve symbolet på ikkevold.

I første nummer av Fritt Ord i 1940 henvendte Kristian Schjelderup seg direkte til leserne.ix Han innrømmer sin tvil og maktesløshet, og han frykter at krigens mentalitet også vil prege oss som nasjon, og at «vi selv stadig mer forvandles til å bli lik dem vi ønsker å bekjempe». Han har hørt folk juble over meldingen om at tyve tusen russere er blitt meiet ned under den finsk-russiske vinterkrigen. «Også det var mennesker, kanskje like verdifulle som noen av oss.»

Henvendelsen til leserne munnet ut i en påminning om Nansenskolens verdigrunnlag, slik det var blitt formulert i det lille heftet Schjelderup og Wyller hadde utgitt i 1937, og som Schjelderup hadde gjentatt ved åpningstalen i 1939 (18.03.):

Ærefrykt for livet hvor det enn finnes, ærbødighet for ethvert menneskes muligheter, ømhet for det svake, beskjedenhet og ydmykhet når det gjelder ens eget, respekt for nesten og hans tanke, kjærlighet til et menneskenes samfunn hvor alle har like plass og like rett.

Krigen kommer

Etter foredragsturnéen vinteren 1940 reiste Anders Wyller til Finland. Vinterkrigen gikk mot sin avslutning, og Wyller ønsket å se på nært hold hvordan et lite land hadde forsvart seg mot en militær overmakt. Den 9. april returnerte han til Norge med siste tog fra Charlottenberg.

Tilbake i Lillehammer meldte han seg til tjeneste hos de norske styrkene,

der han ble ansatt i den militære etterretningen. Der fulgte han kampene i Gudbrandsdalen. Kristian Schjelderup oppholdt seg på denne tida i Gausdal, noen få kilometer unna, men de to møttes heller ikke nå. Den 4. mai kom Wyller til Bodø, etter en strabasiøs tur langs kysten på ei fiskeskøyte fra Ålesund. Mesteparten av måneden arbeidet han i den frie norske kringkastingen. Kona, Anne Marie, og de to sønnene hadde kommet seg i trygghet i Sverige.

Senere reiste Wyller til Tromsø, og derfra, den 7. juni, til Storbritannia på krysseren «Devonshire». Nå ville han fortsette motstandskampen fra London. Om bord var også kongen, regjeringen – og Nordahl Grieg.

Wyller har imidlertid følt seg dårlig lenge. I London oppsøker han lege og får vite at han lider av uhelbredelig kreft. I begynnelsen av september får den norske regjeringen ordnet det slik at han kan reise med et militærfly til Stockholm, der han blir gjenforent med familien.

Den 22. juli 1940 skriver Anders Wyller sitt avskjedsbrev til Kristian Schjelderup. Dagen etter skal han ha en større mageoperasjon, som han ikke vet om han vil overleve. I brevet sier han blant annet:

Vi ville hatt meget å tale om hvis vi hadde kunnet se hinannen. Nå kan jeg bare takke deg for mer enn femten års vennskap og be Gud velsigne deg. Du skal tenke på meg uten smerte. Jeg vil bare være til glede for deg i minnet – jeg har det ikke ondt – og jeg kjenner fred.

Brevet nådde ikke fram til Schjelderup før etter frigjøringen i 1945. Anders Wyller døde i Stockholm den 2. oktober 1940, bare 37 år gammel.

Kristian Schjelderup følte nok både svik og skyld i forholdet til Anders Wyller. Hadde han selv handlet rett? I siste nummer av tidsskriftet *Samtiden* 1940 skriver han en varm nekrolog om vennen. Men det spørsmålet som hadde splittet dem – pasifismen – berører han knapt. Nazistenes pressekontor reagerte sterkt på Schjelderups nekrolog, da «innholdet stred mot den nye tid». Nansenskolen representerte noe av «det verste den nye tid hadde å drages med». ^x Ingen dårlig attest å få!

Schjelderups kompromissløse pasifisme var det nå ikke mange som sluttet opp om. Høsten 1940 gjennomgår han en religiøs krise. Fra nå av ser han Jesus som Guds sønn og verdens frelser – ikke bare som et høyverdige etisk unntaksmenneske. Den vei som «gir trygt grunnlag, indre frigjøring og større kraft til det gode», er for Schjelderup nå kristendommens vei.

I august 1942 ble han arrestert for «illegal kommunistisk virksomhet» og sendt til konsentrasjonsleiren Grini utenfor Oslo. Der tilbrakte han de neste 16 månedene på brakke ni. Som fange ble han den avholdte «Grinibispen». Han forrettet nattverd i vaskebrakka, med Sanasol og franskbrødterninger som brød og vin. «På mange måter står denne tiden for meg som den lykkeligste i mitt liv,» skriver han i boka *Under åpen himmel* (1969). «Ikke for noen pris ville jeg ha unnvært dette fangenskapet.» Kanskje følte han det også som en soning etter

alt han hadde vært gjennom?

«Fredens hovedkvarter»

Den tyske okkupasjonen satte en brutal stopper for Schjelderups og Wyllers skole. Den institusjonen som ble grunnlagt for å bekjempe totalitære ideologier, ble selv et offer for den verste av dem alle. Skolebygningen ble rekvirert av Wehrmacht, og i fem lange år sto tyske soldater vakt ved inngangen.

Den 9. mai 1945 overtok Hjemmestyrkene Nansenskolen, der staben i Distrikt 23, med sin sjef Wilhelm Molberg Nilssen, fikk sitt hovedkvarter. Vi kom til «fredens hovedkvarter», skrev Molberg Nilssen (1915-2018) i sine erindringer.^{xi}

Kristian Schjelderup vendte ikke tilbake til Nansenskolen, men gikk i Kirkens tjeneste. Først som konstituert sogneprest i Lund ved Kristiansand, senere som biskop i Hamar bispedømme (1947).

Siste søndag i 1945 holdt han en radiogudstjeneste fra Kristiansand domkirke. Rettsoppgjøret var i gang, og saken mot Quisling skulle begynne om noen dager. Mange krevde dødsstraff og hevn. Andre tok saken i egne hender og skamklipte ”tyskertøser”. Dagens tekst var hentet fra Bergprekenen:

I har hørt det er sagt: Du skal elske din neste og hate din fiende. Men jeg sier eder: Elsk eders fiender, velsign dem som forbanner eder, gjør vel mot dem som hater eder, og be for dem som forfølger eder ...

Schjelderup gikk rett inn i den aktuelle situasjonen: Et rettsoppgjør må vi ha, sier han, men vi må ikke la våre sinn forgiftes av hat og hevn. Han advarer mot ubarmhjertighet i forholdet til nazistenes barn og mot utrenskninger på arbeidsplassene. Og han tar avstand fra dødsstraff – ”som om det ikke var drept mange nok i krigen – som om det ikke er Gud alene som skulle bestemme over liv og død”! Det vi nå trenger er *forsoning*, ikke hevn, var hans budskap til det norske folk.

25 dødsdommer ble eksekvert i Norge. Schjelderup anklaget kirken for at den ikke utvetydig tok avstand fra dette. ”Å ville knuse de anti-humane makter med anti-humane midler, fører bare til at man selv omdannes til den man vil bekjempe,” sier han.

Nå burde jeg ha snakket om Schjelderups 17 år lange virke som biskop i Hamar; om hans oppgjør med kirkens helveteslære i 1953-54; om at han var en av «de tretten» som sto fram og stiftet «Kampanjen mot atomvåpen» i 1960, en kampanje som fikk stor betydning for vedtaket om at det ikke skulle stasjoneres atomvåpen på norsk jord i fredstid. Dette er det ikke tid til. Det er heller ikke tid til å snakke om at Kristian Schjelderup i mars 1961 ordinerte Ingrid Bjerkås til den første kvinnelige prest i den norske kirke.

Da han gikk av som biskop i Hamar i 1964, sa han at det største han hadde vært med på som biskop var å ordinere de to første kvinnelige prestene i Norge

– Ingrid Bjerkås og Agnes Wold. Dere som vil vite mer om denne markante biskopen, kan lese Pål Repstads fine biografi *Mannen som ville åpne kirken* (1989).

«Mellom de fire verdenshav er vi alle brødre»

Kristian Schjelderup døde den 28. mars 1980, 86 år gammel. Han ble begravd ved Oddernes kirke, der hans far hadde vært sogneprest, men der han selv ikke fikk tale etter at han som pensjonist flyttet tilbake til heimbyen. Han var fremdeles for kontroversiell.

Kristian Schjelderups teologi var gjennomlyst av kjærlighetens evangelium. Han ville forene mennesker på tvers av landegrenser og trosskiller. En av hans yndlingsfortellinger var lignelsen om den fortapte sønn, og et av hans kjæreste ordtak var det kinesiske: «Mellom de fire verdenshav er vi alle brødre.»

En vakker visjon også for vår tid!

ⁱ Ved stortingsvalget i 1933 oppnådde Nasjonal Samling 2,2 % av stemmene, ved valget i 1936 bare 1,8 %.

ⁱⁱ Henriette Bie Lorentzen (1911-2001), magister i litteraturhistorie, tysk og filosofi.

Tilknyttet Nansenskolen fra 23. februar 1938. Ble aktivt med i motstandsarbeidet. Arrestert i 1943, småbarnsmor og gravid. Torturert på Statsarkivet i Kristiansand. Ble fortalt at hennes ufødte barn ville bli sendt til et barnehjem i Tyskland. Forsøkte å ta sitt eget liv. Dr. Hauer, en østerriksk militærlege, sa da til henne: «Jeg er et menneske, jeg er Deres venn.» Hun fikk føde på lasarettet, barnet ble overlatt til søster og far. Om dr. Hauer sa Bie Lorentzen senere: «Han lever videre i mine tanker, i mitt sinn. Han har lært meg å forstå at i alle land, i alle verdensdeler, selv der hvor krigen raser og folkemord skjer, fins det alltid også mennesker som kjemper for menneskeverd og fred. Det gir håp, og det er håp vi trenger i dag». Kort tid etter at datteren ble født, ble Bie Lorentzen sendt som Nacht und Nebel-fange til konsentrasjonsleiren Ravensbrück i Tyskland. Om livet der skrev hun: «Jeg arbeidet bevisst med å venne meg til dødstanken. Jeg husker jeg sa til meg selv dag etter dag: En gang skal jeg jo dø, du har fått mye ut av livet. Jeg tror jeg klarte å se døden i øynene. Jeg var 33 år da jeg kom til Ravensbrück og hadde tross alt et liv bak meg».

Den 8. april 1945 ble hun reddet av De hvite bussene. Senere ble hun redaktør av tidsskriftet «Kvinnen og tiden», og hun var helt til sin død aktiv i Norsk Kvinnesaksforening, Foreningen Norden, Amnesty International, Bestemødre for fred.

Henriette Bie Lorentzen har fått en egen bygning ved Høgskolen i Akershus oppkalt etter seg (Henriette Bie Lorentzens Hus). I 2013 ble hun av VG kåret til en av Norges 100 viktigste kvinner i det 20. århundre.

ⁱⁱⁱ Fritt Ord, nr. 5, 1938.

^{iv} Ibidem

^v Ibidem

^{vi} Anders Wyller var selvfølgelig ikke den første som ville vekke sine landsmenns «forståelse av tidens alvor». Han sluttet seg til en bevegelse som hadde vært i gang lenge i Norge.

^{vii} Elevreferat, fra Halvard Grude Forfang: *Nansenskolen 1936-1940. To venners drøm og dåd*. Gyldendal Norsk Forlag, 1977.

^{viii} Anders Wyller: *Kjempende humanisme. Artikler og taler*. Aschehoug, Oslo, 1947. (Utgitt posthumt)

^{ix} «Til Fritt Ords lesere», Fritt Ord nr. 1, 1940.

^x Fra Andreas H. Winsnes' innledning til Anders Wyllers *Kjempende humanisme* (1947).

^{xi} Wilhelm Molberg Nilssen: *I Milorgs tjeneste*. Thorsrud lokalhistorisk forlag, Lillehammer, 1995.